

Овдієнко І.М.

Університет менеджменту освіти
НАПН України

ПСИХОЛОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ КЕРІВНИКІВ ЗАГАЛЬНООСВІТНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДО ВЗАЄМОДІЇ ЗІ ШКІЛЬНОЮ ПСИХОЛОГІЧНОЮ СЛУЖБОЮ

Статтю присвячено вивченню психологічних умов підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів до взаємодії зі шкільною психологічною службою. Розкрито сутність цієї взаємодії. Встановлено, що на підвищення рівня психологічної готовності до взаємодії керівників загальноосвітніх навчальних закладів зі шкільним психологом позитивно впливає навчальний семінар-тренінг.

Ключові слова: загальноосвітній навчальний заклад, шкільна психологічна служба, управлінська взаємодія, психологічна готовність керівників ЗНЗ до взаємодії зі шкільною психологічною службою.

Постановка проблеми

Розвиток освіти в Україні в сучасних економічних умовах потребує підготовлених високопрофесійних фахівців особливого управлінського складу. Від знань і компетентності керівника, в тому числі й психологічних, залежать якість діяльності освітньої організації, значущість її досягнень. Керівник має бути здатним приймати нові сміливі рішення, творчо розв'язувати проблеми колективу (як виробничі, так і особистісні), підвищувати його добробут.

Нині різко підвищується суспільний запит на провідні якості й професійну компетентність керівника, які необхідні для ефективного управління освітянськими установами. В умовах демократизації суспільства домінуючою стає здатність управлінця здійснювати гуманістичний підхід в управлінні, виявляти високу психологічну компетентність у взаємодії з підлеглими, зокрема шкільною психологічною службою, вміння встановлювати ділові, партнерські та доброзичливі взаємини в педагогічному колективі. Нинішня різноманітність міжособистісних контактів, їх змістова насиченість потребують від директора високого рівня взаємодії з педагогічними працівниками, особливо шкільною психологічною службою, для забезпечення якості й ефективності діяльності освітніх закладів.

Аналіз психолого-управлінської літератури свідчить про те, що проблема взаємодії керівника з педагогічним колективом і раніше привертала увагу дос-

лідників. Загальні теорії спілкування досліджували К.Абульханова-Славська, О.Бодальов, В.Семиченко та ін. Методологічні та психологічні основи управління сучасними освітніми організаціями вивчали А.Бандурка, О.Бондарчук, Ф.Генов, Л.Карамушка, Н.Коломінський, В.Маслов та ін. Психологічні аспекти управлінської діяльності керівників шкіл досліджували О.Брюховецька, Л.Карамушка, Н.Коломінський, психологічні особливості професійного спілкування — В.Семиченко, А.Панасик та ін. Важливими для розроблення технології підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів до взаємодії є праці, що розкривають зміст і форми активного соціально-психологічного навчання (О.Брюховецька, Л.Карамушка, В.Семиченко).

Разом з тим, проблема психологічної підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів до взаємодії зі шкільною психологічною службою досліджена недостатньо. Увагу науковців переважно привертало дослідження з формування психологічної готовності керівника до управлінської діяльності загалом (Л.Карамушка та ін.), удосконалення психологічної компетентності керівників у процесі підвищення кваліфікації (О.Бондарчук, Н.Коломінський та ін.), підвищення рівня психологічної готовності до управлінського спілкування (О.Брюховецька, Л.Карамушка, В.Худякова), проблеми психологічної підготовки майбутніх спеціалістів до управлінської діяльності (Л.Орбан-Лембрик та ін.). Щодо особливостей психологічної підготовки керівників до взаємодії зі шкільною психологічною службою в системі післядипломної педагогічної освіти, то ця проблема не була раніше предметом психологічних досліджень.

Отже, *мета* нашої статті — визначити психологічні умови підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів до взаємодії зі шкільною психологічною службою, розробити та запровадити програму відповідної психологічної підготовки керівників.

Виклад основного матеріалу

Дослідно-експериментальна робота проводилась у три етапи впродовж 2006–2009 рр. у структурних підрозділах Університету менеджменту освіти НАПН України: на факультеті менеджменту та психології й в Центральному інституті післядипломної педагогічної освіти. Дослідженням було охоплено 198 керівників загальноосвітніх навчальних закладів з різних регіонів України.

Проведений аналіз змісту, функцій і внутрішньої структури управлінської взаємодії відповідно до специфіки управлінської діяльності освітніх закладів дав змогу визначити *управлінську взаємодію керівника загальноосвітнього навчального закладу* як взаємодію керівника зі шкільною психологічною службою, у процесі управлінської діяльності з метою ефективного досягнення загальної мети освітнього закладу (забезпечення навчання, виховання та розвитку особистості), а психологічну готовність до управлінської взаємодії (взаємодії зі

шкільною психологічною службою) — як цілісну систему знань, умінь, мотивів, особистісних якостей керівників, які забезпечують ефективність такої управлінської взаємодії. Ця система включає чотири взаємопов'язані компоненти: *когнітивний, операційний, мотиваційний та особистісний*.

Емпіричне вивчення психологічних особливостей взаємодії керівників загальноосвітніх навчальних закладів зі шкільною психологічною службою уможливило визначити *три рівні психологічної готовності* до взаємодії — *високий, середній і низький*. Встановлено, що переважна більшість керівників загальноосвітніх навчальних закладів (50,5%) перебуває на *середньому рівні* психологічної готовності до взаємодії зі шкільною психологічною службою. Кількість керівників загальноосвітніх навчальних закладів з *низьким рівнем* становить 17,7% досліджуваних. І лише 31,8% респондентів виявили *високий рівень* психологічної готовності до взаємодії зі шкільною психологічною службою (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл керівників ЗНЗ за рівнями розвитку психологічної готовності керівників до взаємодії зі шкільною психологічною службою

Рівні розвитку психологічної готовності	Кількість досліджуваних (у середньому, у %)
Низький	17,7
Середній	50,5
Високий	31,8

За допомогою комплексу методик проведено детальний аналіз розвитку окремих компонентів психологічної готовності керівників загальноосвітніх навчальних закладів до взаємодії зі шкільною психологічною службою. Так, щодо *когнітивного компонента* виявлено, що значна частина керівників (18,2%) утруднюється у визначенні змісту, структури, показників і чинників взаємодії зі шкільною психологічною службою, проте оцінюють свій рівень дуже високо (табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл керівників ЗНЗ за рівнями розвитку когнітивної складової готовності керівників до взаємодії зі шкільною психологічною службою

Рівні сформованості когнітивної складової	Кількість досліджуваних (у середньому, у %)
Низький	18,2
Середній	43,4
Високий	38,4

При дослідженні *операційного компонента* встановлено, що лише 35,4% мають високий рівень його розвитку, зокрема, значна кількість досліджуваних

орієнтується на домінування стилю в міжособистісних взаєминах (33% респондентів), характеризується низьким самоконтролем у спілкуванні (лише 24,4% керівників мають високий рівень комунікативного контролю при взаємодії зі шкільною психологічною службою).

Внаслідок вивчення мотиваційного компонента було встановлено, що лише 36,9% мають високий рівень його розвитку. Так, незначна кількість досліджуваних характеризується високим рівнем мотивації афіліації (42,4% керівників відповідно), лише 34,3% керівників мають оптимальну ієрархію спрямованості на взаємодію зі шкільною психологічною службою.

У процесі дослідження особистісного компонента встановлено, що 38,9% керівників мають високий рівень його розвитку. При цьому значна кількість досліджуваних характеризується низьким рівнем розвитку комунікативних і організаторських здібностей (28,1% і 10,6% керівників відповідно) і лише 24% і 47% керівників відповідно мають високий рівень.

Загалом було констатовано, що рівень психологічної готовності керівників загальноосвітніх навчальних закладів до взаємодії зі шкільною психологічною службою недостатній. Зроблено висновок щодо необхідності запровадження програми психологічної підготовки керівників, яка сприяла б піднесенню рівня психологічної готовності керівників загальноосвітніх навчальних закладів до взаємодії зі шкільною психологічною службою і ґрунтувалася на таких психологічних умовах:

1) усвідомлення керівниками залежності успішної діяльності організації від ефективності взаємодії зі шкільною психологічною службою;

2) виокремлення психологічної підготовки керівників до взаємодії зі шкільною психологічною службою в окремий напрям на курсах підвищення кваліфікації;

3) психологічна просвіта, а саме: поглиблення психологічних знань керівників щодо ефективності взаємодії, запровадження системи вмінь і навичок, що забезпечують підвищення рівня психологічної готовності керівників ЗНЗ до взаємодії зі шкільною психологічною службою;

4) формування позитивної мотивації до взаємодії, встановлення рівноправності партнерів у взаємодії, емоційної відкритості й довірі між керівником і шкільним психологом;

5) навчально-ігрове моделювання ситуацій взаємодії між керівником та психологом і вироблення навичок конструктивного розв'язання комунікативних ситуацій у взаємодії;

6) створення сприятливої атмосфери у процесі активного психологічного навчання учасників психологічної підготовки до взаємодії зі шкільною психологічною службою і засвоєння ними форм, методів і прийомів ефективної взаємодії.

Організаційною формою запровадження розробленої програми в систему підвищення кваліфікації керівників загальноосвітніх навчальних закладів став навчальний семінар-тренінг, програма якого складалася зі вступу та трьох основних тематичних блоків: «Сутність психологічної підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів до взаємодії зі шкільною психологічною службою»; «Діагностика психологічних характеристик керівників, які входять у структуру взаємодії зі шкільною психологічною службою»; «Підвищення ефективності взаємодії керівника загальноосвітнього навчального закладу та шкільного психолога». Кожна тема семінару-тренінгу розкривалась за допомогою трьох функціональних компонентів: *змістово-сміслового, діагностичного та корекційно-розвивального* (Л.Карамушка). Кожен з компонентів реалізувався через систему інтерактивних технік: *міні-лекцій, групових дискусій, ділових і рольових ігор, мозкових штурмів, через аналіз управлінських і комунікативних ситуацій* тощо.

Для перевірки ефективності розробленої програми психологічної підготовки було сформовано експериментальну і контрольну групи керівників ЗНЗ. Члени обох груп мали приблизно однакові соціально-професійні характеристики: а) очолювали загальноосвітні навчальні заклади; б) мали приблизно однаковий стаж педагогічної діяльності (10–18 років) та стаж управлінської діяльності (3–8 років); в) серед керівників була приблизно однакова кількість чоловіків і жінок; г) керівники мали приблизно однаковий вік (від 35 до 45 років) та ін.

Під час нашого дослідження було зроблено два зрізи: *до початку і після закінчення* семінару-тренінгу. Аналіз даних виявив статистично значущі відмінності між рівнем розвитку психологічної готовності до взаємодії зі шкільною психологічною службою керівників експериментальної групи до початку формульованого експерименту та після його закінчення. В *експериментальній* групі внаслідок формульованого експерименту зафіксовано статистично значущі зміни, які відображають зниження кількості досліджених керівників з низьким (з 17,7% до 5,6%) та підвищення кількості керівників з високим (з 31,8% до 44%) рівнями розвитку загального показника психологічної готовності до взаємодії зі шкільною психологічною службою.

Що стосується *контрольної* групи, тут зафіксовано незначну розбіжність між отриманими даними до і після формульованого експерименту. За критерієм знаків ця різниця не є статистично значущою і в цілому не змінює ситуацію щодо розвитку рівнів психологічної готовності керівників загальноосвітніх навчальних закладів до взаємодії зі шкільною психологічною службою (рис. 1).

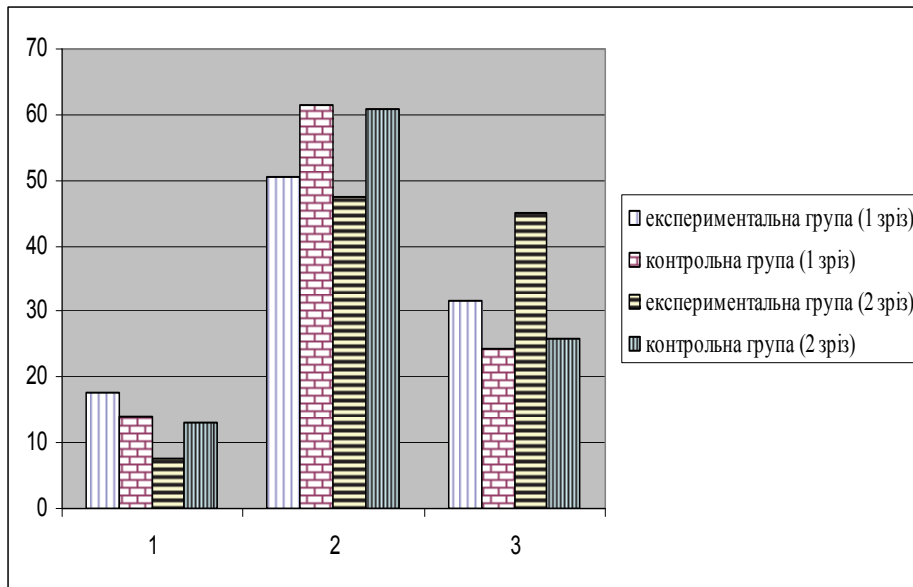

Рис. 1. Динаміка рівнів психологічної готовності керівників загальноосвітніх навчальних закладів до взаємодії зі шкільною психологічною службою в експериментальній і контрольній групах до і після формувального експерименту:

- 1 — низький рівень;
- 2 — середній рівень;
- 3 — високий рівень.

Висновки

Отже, наше дослідження показало, що на сучасному етапі розвитку освіти у керівників загальноосвітніх навчальних закладів недостатньо розвинений рівень психологічної готовності до взаємодії зі шкільною психологічною службою. Щоб це змінити на краще, пропонується підвищення їхньої професійної кваліфікації та запровадження семінару-тренінгу для керівників загальноосвітніх навчальних закладів у системі.

Результати запровадження програми психологічної підготовки у процес підвищення кваліфікації засвідчили її ефективність і довели, що дана програма реально може сприяти піднесенню рівня психологічної готовності керівників загальноосвітніх навчальних закладів до взаємодії зі шкільною психологічною службою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Абульханова-Славская К.А. Типологический поход к личности профессионала / К.А.Абульханова-Славская // Психологическое исследование проблемы формирования личности профессионала; под ред. В.А.Бодрова. — М., 1991. — С. 58–67.

2. Бандурка А.М. Психология управления / А.М.Бандурка, С.П.Бочарова, Е.В.Землянская. — Х.: Фортуна-пресс, 1998. — 464 с.
3. Бондарчук О.І. Соціально-психологічні умови особистісного розвитку керівників загальноосвітніх навчальних закладів у системі післядипломної педагогічної освіти / О.І.Бондарчук // Актуальні проблеми психології: зб. наук. праць Ін-ту ім. Г.С.Костюка АПН України / за ред. С.Д.Максименка, Л.М.Карамушки. — К.: Міленіум, 2008. — Т. 1. — Ч. 20. — С. 78–82
4. Бондарь В.И. Управленческая деятельность директора школы: дидактический аспект / В.И.Бондарь. — К.: Рад. шк., 1997.
5. Брюховецька О.В. Психологічні умови підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів до управлінського спілкування / О.В.Брюховецька: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. — К., 2007. — 357 с.
6. Генов Ф. Психология управления / Ф.Генов.; пер. с болг. — М.: Прогресс, 1982. — 369 с.
7. Карамушка Л.М. Використання інтерактивних технік у процесі підготовки менеджерів та персоналу освітніх організацій до управління / Л.М.Карамушка, М.П.Малигіна // Методичні рекомендації. — К. – Рівне, 2003. — 20 с.
8. Карамушка Л.М. Психологія освітнього менеджменту: навч. посіб. / Л.М.Карамушка. — К.: Либідь, 2004. — 424 с.
9. Коломінський Н.Л. Психологія менеджменту в освіті: соціально-психологічний аспект: монографія / Н.Л.Коломінський. — К.: МАУП, 2000. — 286 с.
10. Маслов В.І. Наукові основи та функції процесу управління загальноосвітніми навчальними закладами: навч. посіб. / В.І.Маслов. — Тернопіль: Астон, 2007. — 150 с.
11. Панасик А.Ю. Управленческое общение: практические советы / А.Ю.Панасик. — М.: Экономика, 1990. — 112 с.
12. Психология межличностных отношений / под ред. А.А.Бодалева. — М., 1983. — 132 с.
13. Семиченко В.А. Психология общения / В.А.Семиченко. — К.: Магістр-S, 1999. — 187 с.
14. Худякова В.І. Психологічні умови оптимізації управлінської взаємодії керівника з підлеглими / В.І.Худякова. — К.: АПН України, 2001. — Т. 3. — 162 с.

Статья посвящена изучению психологических условий подготовки руководителей общеобразовательных учебных заведений к взаимодействию со школьной психологической службой. Раскрыта сущность этого взаимодействия. Установлено, что на повышение уровня психологической готовности к взаимодействию руководителей общеобразовательных учебных

заведений со школьным психологом положительно влияет учебный семинар-тренинг.

Ключевые слова: *общеобразовательное учебное заведение, школьная психологическая служба, управленческое взаимодействие, психологическая готовность руководителей общеобразовательных учебных заведений к взаимодействию со школьной психологической службой, семинар-тренинг.*

The article is devoted the study of psychological terms of preparation of leaders of general educational establishments to co-operating with school psychological service. Essence of co-operation of leaders of general educational establishments is exposed with school psychological service. It is set that on the increase of level of psychological readiness to co-operating of leaders of general educational establishments with a school psychologist the educational seminar-training influences positively.

Key words: *general educational establishment, school psychological service, administrative co-operation of leaders of general educational establishments, with school psychological service, psychological readiness of leaders of ZNZ to co-operating with school psychological service, seminar-training.*